

Polgári baloldal: fából vaskarika

Szalai Erzsébet szerint az értelmiségiek nem vitáznak egymással

Milyen állapotban van ma a szellemi és politikai baloldal? Miért nem kedveli a mindenkori hatalom a rendszerkritikát gyakorló értelmiséget? Van-e vita, átjárás a baloldali és a liberális értelmiség között? Van-e válasza ezeknek a csoportoknak a globalizációra, a hazai újkapitalizmusra? Egyebek között erről beszélgettünk Szalai Erzsébet Bibó István-díjas szociológussal annak kapcsán, hogy megjelent a Baloldal – új kihívások előtt című kötete.

– A magyar baloldal mintha zavarban volna az iraki háború miatt. Más szóval ez is egyfajta kihívás, amelyre a hazai baloldali értelmiség vagy annak legalábbis egy része nem találja a megfelelő választ.

– A kép elég összetett. Egyrészt létezik a baloldali értelmiségnek egy nagyon kemény és következetes háborúellenes csoportja. Azután vannak bizonytalanabb beállítottságú baloldali értelmiségiek, akik nem foglalnak állást a kérdésben, vagy úgy vélik, hogy „nincs más lehetőség, mint a háború”.

– Ennek mi az oka?
– Elsősorban az, hogy a hatalmon lévő politikai baloldal végső soron a háború mellett tette le a voksot, a magát baloldalinak valló értelmiségiek egy része pedig véleményalkotásában erősen függ a politikai baloldaltól.

– Sokszor kritikátlanul?
– Igen, sokszor kritikátlanul is felsorakozik a politikai baloldal mögé. De viszontartó az is, hogy a baloldali értelmiségiek által szervezett béketüntetések megjelene nemcsak a jobboldal képviselői, amivel semmi gond, hanem időnként a szélsőjobb is részt vesz ezeken a demonstrációkon. Mindez nem változtat azon, hogy van a magyar baloldali értelmiségnek igen kemény, háborúellenes vonulata is.

– Kikre gondol? Hirtelenjében Eörs István, Gombár Csaba és Bozóki András jut eszembe. Mondana még neveket?

– Ilyen többek között Krausz Tamás, Tamás Gáspár Miklós, de ide tartozom magam is.

– És Heller Ágnes? Igaz, legutóbbi interjúja az egyik hetilapban a legjobb indulattal sem nevezhető háborúellenesnek.

– Őt nem tartom baloldalinak. Heller nyíltan vállaltan liberális. Van nálunk egy hamis dichotómia, amely kizárólag bal- és jobboldali értelmiségiekről beszél. Én a baloldali jelzőt a rendszerkritikai értelmiségnek tartanám fenn, nagyjából azokra vonatkoztatnám, akik szemben állnak nemcsak a jobboldalal, hanem a neoliberalizmussal is. De hát a kettő tulajdonképpen ugyanaz, a neoliberalizmus a jobboldali ideológia és gyakorlat egyik ága.

– Nemigen van átjárás a baloldali és liberális értelmiség között.

– Ezt én is így látom. A liberális értelmiség valójában „nem létezőnek” nyilvánítja a rendszerkritikai baloldalt. Holott már rég élnek vitáknak kellene folyniuk a két értelmiségi csoportosulás között.

– Ön a rendszerkritikai baloldali értelmiséghez tartozik, amint az legutóbbi esszéjéből is kitűnik, amelyet a Kritika című folyóirat áprilisi száma között.

– Szeretném remélni, hogy egyértelműen. De ez az értelmiségi csoport is két részre oszlik. Vannak, akik szerint belátható időn belül nincs esély a kapitalizmus meghaladására, miközben elképzelhetőnek tartják, hogy hosszabb távon ez lehetséges, és gondolkodni is kell az alternatívákon. Vagyis ők ma a kapitalizmus keretein belül gondolkodnak, fő céljuk nem a tőkeviszony felszámolása, hanem a tőke logikájának az őt megillető helyre való visszazorítása. Jómagam ehhez a csoporthoz sorolom magam.

– Vannak önnél, önöknél radikálisabbak is.
– Ők olyan baloldali értelmiségiek, akik a kapitalizmus szinte azonnali megdöntését szorgalmazzák vagy legalábbis sugalmazzák. Ilyen Tamás Gáspár Miklós vagy Artner Annamária. Ők a globalizációt kritikával fogadó magyar ATTAC vezetői is egyben. Elég nagy baj, hogy még eme két rendszerkritikai baloldalt reprezentáló csoport között sincsenek viták, ami híven tükrözi a magyar társadalom és szellemi élet állapotát.

– A társadalom atomizáltságára utal?
– A szétesettségre gondolok, arra, hogy szinte minden irányzatnak megvan a maga lapja, és ebben „természetesen” mindenkinek igaza van, egyébként pedig tőmből az intolerancia a „másik” nézetével szemben. Nemhogy vita nincs, nem is olvassák egymás írásait. Hozzáteszem azonban, hogy már az is óriási eredmény, hogy egyáltalán létezik rendszerkritikai értelmiség, hiszen például öt évvel ezelőtt ilyen még csak szórványosan volt jelen.

– Egy kezemen meg tudnám számolni, hogy hány rendszerkritikai értelmiségi van ma Magyarországon.

– Ez igaz, de a szellemi kisugárzásuk erős.

– Ők azok a bizonyos hangadó értelmiségiek?

– Nem, nem hangadók. A hangadók a liberálisok. Azt mondanám, hogy a baloldali rendszerkritikai értelmiség jelen van a magyar közéletben.

Szalai Erzsébet

– Nem arról van-e szó, hogy a vitát kerülő, a másiktól tudomást nem vevő szellemi élet, az intolerancia igazi oka a féltékenység, a kenyérharc, az alapítványi és minisztériumi pénzekért folytatott ádáz küzdelemben keresendő? Magyarán a megélhetés forog kockán?

– Azok, akik a baloldali rendszerkritikai értelmiség pozíciójában vannak, enyhén szólva nem nevezhetők „megélhetési” értelmiségieknek.

– Úgy érte, hogy nem igazán kedvencei a hatalomnak?

– Miért is lennének azok? Finom vagyok, ha azt mondom, hogy a rendszerkritika nem kifizetődő vállalkozás. Ez ősidők óta természetéből adódik.

– Mint ahogyan nem szeretik ezt az értelmiségi csoportot azért sem, mert háborúellenes.

– Azt látjuk, hogy a világon a baloldali értelmiség mindenütt háborúellenes, miközben a politikai baloldal változó módon reagál. Schröder és Medgyessy Péter egyaránt baloldalinak vallja magát, és mégis.

– A baloldal számára a globalizáció kihívást jelent.

– A kihívás kiindulópontja az, hogy a nemzetállami keretek és az azokhoz kapcsolódó politikai pártok cselekvési lehetőségei a globalizáció következtében erősen beszűkültek. A globalizáció egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy a nemzetközi nagytőke a politikai pártoktól kezdve a családig bezárólag igyekszik – Marx gondolatmenetével élve – minden társadalmi képződményt szétrobbantani vagy a saját képeére formálni. Ennek a folyamatnak az egyik része, hogy súlytalanná teszi a nemzetállamot annak alapján, hogy sok multinacionális cég nagyobb vagyonnal és így hatalommal bír, mint egy-egy ország. És ezzel súlytalanná, az alternatívák felmutatására alkalmatlanná teszi a politikai pártokat is, hiszen azok a nemzetállamhoz kötődnek.

– Ez független a pártok színétől.

– Így van, ez egyaránt érvényes a jobb- és baloldali pártokra is.

– És akkor is így van, ha a jobboldalon többször hallani a „nemzeti érdek” vagy a „nemzeti szuverenitás” kifejezést. Akkor nincs más hátra, mint a behódolás?

– Ezt azért nem mondanám. Nem gondolom azt, hogy semmi lehetőség nincs a lokális cselekvésre. A Bokros-csomag névvel illetett stabilizációs programot például, bár a nemzetközi pénzügyi-gazdasági szuperstruktúra kényszerítette ki, sokkal „enyhébb” formában is végre lehetett volna hajtani. Hozzáteszem azonban: a stabilizációs programot egy jobboldali párt sem tudta volna elkerülni. Mint arról szó volt, a

pártok egyre kevésbé képesek valódi alternatívák felmutatására. A szakirodalom erre azt mondja, hogy a pártokból kartellpártok lesznek.

– Mit jelent a kifejezés?

– Pontosan a politikai alternatívák hiányát, azt, hogy a választási eredmények csak igen korlátozottan befolyásolják a kormányzati cselekvést.

– A jobboldal részéről gyakran hallani, hogy a baloldal sokkal beágyazottabb, szervezettebb, és nagyobb mozgósító erővel rendelkezik. Ez valóban így van? Ez is egyfajta kihívás?

– Zavarban vagyok, amikor csak úgy egyszerűen bal- és jobboldalról beszélünk, hiszen mint jeleztem, én megkülönböztetek szellemi, társadalmi és politikai baloldalt. Szerke a világon és nálunk is a politikai baloldal igen mérsékelt baloldali abban az értelemben, ahogy én a baloldaliságot meghatározom. Ennek lényege az egyenlőtlenségekre való nagyfokú érzékenység és a gyengék iránti feltétlen szolidaritás. A gyengék képviselője az erősekkel szemben. A politikai baloldal ezzel szemben Magyarországon éveken át inkább neoliberalis volt, vagyis szinte kizárólag az erőseket képviselte, majd a választások előtt, illetve után egy ideig szociáldemokrata fordulatot vett. Most pedig többek között az egészségügyre vonatkozó privatizációs törekvések kapcsán azt látjuk, hogy ismét előtérbe kerülhet a párt neoliberalis vonulata. A legutóbbi kongresszuson már polgári baloldalnak nevezték magukat.

– Tamás Gáspár Miklós is polgári pártot tartja az MSZP-t.

– A polgári baloldal önmagában is fából vaskarika. Hiszen a baloldal a munkavállalók és az e pozícióból is kirekesztettek oldalán áll a tőkével szemben. Ugyanakkor tudnunk kell azt is, hogy a politikai baloldal hatalmi pozícióban valóban nem képviselheti, csupán a gyengéket. Az államszocializmusban is erősen ingadozott az erősek és gyengék érdekképviselője között. Vagyis a politikai baloldal baloldalisága eleve csak korlátozott lehet.

– De akkor irreális is ilyet számon kérni rajta. A rendszerkritikai értelmiség nem oltat vár el a hatalmon lévő politikai baloldaltól, ami teljesíthetetlen?

– Magyarországon a politikai baloldal ma sokkal inkább jobbra tart, mint tartania kellene és lehetne. Ennek részben az az oka, hogy a választások körüli szociáldemokrata fordulatára a nemzetközi nagytőke intézményei enyhén szólva kedvezőtlenül reagáltak.

– Tehát ön úgy látja, hogy a politikai baloldal sodródik?

– Igen, és részben objektív okokból. Magyarországon kicsi és nagyon nyitott gazdaságú ország, amely erősen ki van szolgáltatva a nemzetközi pénzügyi-gazdasági szuperstruktúrának. Ami a szubjektív okokat illeti, az MSZP vezetői személyi állománya a késő kádári technokráciából rekrutálódott, amelynek a baloldali értékei meglehetősen gyengék. Ennek a körnek fiatal korában volt egy baloldali korszaka, majd a nyolcvanas években neoliberalis fordulatot hajtott végre, és ma már nehezen tud magából baloldali attitűdöket elővarázsolni. És az MSZP-t még mindig ők vezetik.

– Ön azt mondta, hogy a „polgári baloldal” fából vaskarika. És a baloldali értelmiség globalizációkritikája nem számít annak? Nem szélmalomharc ez?

– Nem gondolom, hogy az lenne. A világon széles nemzetközi civil társadalmi mozgalom van kibontakozóban. 2001. szeptember 11-e komolyan visszavetette ezt, de mára ismét fellendülőben van. Elég csak a tavalyi Firenzében megtartott Európai Szociális Fórumra gondolnunk, ahol több százezer ember, főként fiatal vett részt. Részben ennek hatására nemrég létrejött a Magyar Szociális Fórum is. Ezeket a mozgalmakat nagyon is reális kihívás hívja életre. A nemzetállam és a hozzá kötődő pártok már korábban említett gyengülése, válsága ugyanis azt jelenti, hogy az újkapitalista társadalmakban demokratikus deficit áll elő. Egy funkció, a politikai, gazdasági és kulturális hatalmi centrumok demokratikus ellenőrzésének a funkciója gazda nélkül marad. Az így keletkező vákuumba nyomul be először a médium. Majd ahogyan ez maga is a hatalmi centrumok – elsősorban gazdasági hatalmi centrumok – befolyása alá kerül, a társadalom meghatározott körei az általa nyújtott kifejezési formáktól, eszközöktől is elfordulnak. És ez az a pillanat, amikor berobbannak a nemzetközi globalizációkritikai és antiglobalizációs civil társadalmi mozgalmak. Ezek nyíltan vállalják, hogy globális kihívásra globális választ kell adni. Ami ugyyanakkor a jelszavak szintjén sem gyengíti a lokális cselekvés fontosságát.